

EMEK KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞINDA ROL OYNAYAN TARİHİ DÖNÜM NOKTALARININ SÜREÇ MERKEZLİ DEĞERLENDİRİLMESİ

PROCESS ORIENTED ASSESSMENT OF THE HISTORICAL TURNING POINTS THAT PLAY A CRUCIAL ROLE IN THE FORMATION OF LABOUR

Dr. Hasan YÜKSEL¹

ÖZET

Bir bilim dalında ortaya çıkan gelişmelerin kesinlikle tarihi olaylardan soyutlanamayacağı düşüncesinden hareketle bilim, dönemsel olaylardan etkilenen dinamik bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda çalışma kavramı tarihi süreç içerisinde değerlendirildiğinde de bir dizi sosyolojik değişikliklerin meydana geldiği oldukça açıktır. Daha açık bir ifadeyle emeğin bilimsel temelde günümüzdeki son haline evrilmesi ise başta insanın göçebe bir yaşam tarzından yerleşik bir hayata geçmesini sembolize eden zirai devrim, ortaçağ Avrupası'nın Rönesans ve Reform hareketlerinin etkileriyle kilisenin dogmatik ve kalıplaşmış sığ düşüncelerinden kurtuluşu, bu düşüncenin Fransız Devrimi'ne zemin hazırlaması, sonrasında meydana gelen Sanayi ve Bilgi Devrimleri gibi tarihsel kırılma noktalarıyla şekillenmiştir. Bu tarihi olaylar yalnızca emeğin paradigmatik özelliklerini değil; aynı zamanda çalışmanın doğal seyri de yönlendirmiştir. Çalışmada emeğin ortaya çıkışına zemin hazırlayan tarihi olaylar tarım devriminden bilgi devrimine kadar olan süreç içerisinde neden sonuç ilişkisi ekseninde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Emek, Zirai Devrim, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi, Bilgi Devrimi.

Jel Kodları: J01, O14.

ABSTRACT

Depending upon the thought that the developments appearing in a field of science cannot be isolated from its historical backgrounds entirely, the science can be defined as a dynamic process. In this context, assessed from its historical background, it can be revealed that the term 'work' have been exposed to numerous changes sociologically. To put in another way, the transformation of labour to its current state is shaped by historical turning points such as agrarian revolution which is the indication of humans life from nomadic to stable one initially, the independence of Europea from dogmatic and stereotyped impacts of church via the movement of Renaissance and Reformation Period which results in also the French Revolution and the other Revolutions like Industrialization and Information. All these events shape not only the labour economics and industrial relations as a field of science but also the nature of the work itself. In the study, the historical events from agrarian to information revolution that results in the appearance of labour will be analyzed within the context of cause and effect relationship.

Key Words: Labour, Agrarian Revolution, The French Revolution, Industrial Revolution, Information Revolution

Jel Codes: J01, O14.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Rektörlük Dış İlişkiler Ofisi, hasanyuksel37@gmail.com.

1. GİRİŞ

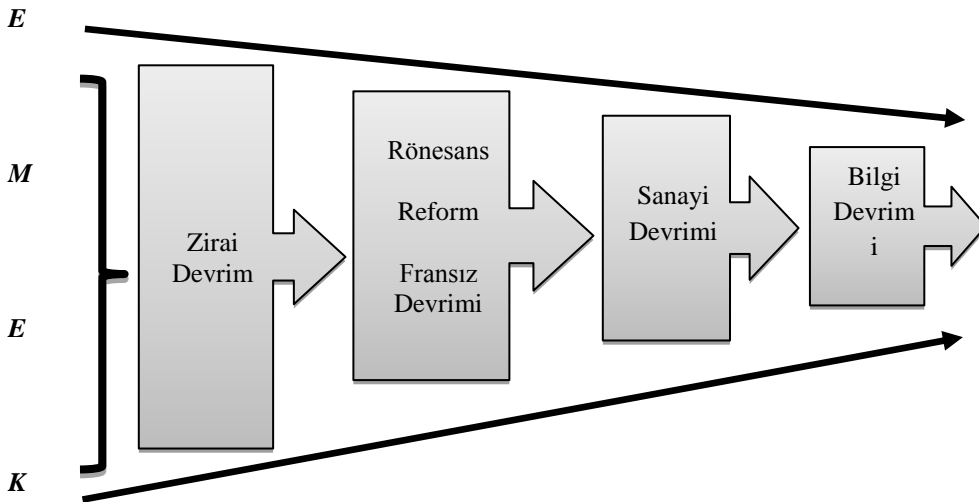
Bilim, sosyal, siyasi ve kültürel birikimlerle eklemlenerek gelişen ve tüm bu süreçleri yönlendiren, gerçeğe ulaşmanın bir metodolojisi olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, vd., 2011: 6). İnsan merkezli tüm gelişmelerin ihtiyaçlara binaen ortaya çıktığı varsayılarak tarihi gelişimleri açısından ele alındığında tüm bilim dallarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan kırılma noktalarının var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Emek, sistematik anlamda ilk defa özellikle Sanayi Devrimi'nden sonraki süreçte ortaya çıkan ve işçinin işte harcadığı zamanın maddi ve manevi anlamdaki karşılığı olarak tanımlanan bir olgudur. Çalışma veya emek kavramının sosyolojik anlamda değişimine neden olan ve çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkiler disiplinin günümüzde bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bazı olaylar bulunmaktadır. Emek kavramının bilimsel anlamda ortaya çıkmasına, günümüzdeki haline gelmesine zemin hazırlayan en önemli olaylardan birincisi insanın göçebe hayattan yerleşik hayata geçerek zirai devrim sürecini başlatmasıdır. Tarım dönemi olarak da nitelendirilebilecek bu sürecin en önemli özelliği emeğin doğal bir seyir kazanması ve çalışma yaşamı ile ev yaşamının bütünlük bir yapıda olmasıdır.

Emeğin dönüşümüne neden olan diğer bir tarihi olgu Rönesans, Reform ve Fransız İhtilali ile arka planı oluşturulan Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi tam anlamıyla sosyal yapıyı değiştirmiş, buharın makinelerde kullanılmaya başlanması ile fabrika olgusu ortaya çıkmış, köylerden kentlere çalışmak için kitlesel göçler meydana gelmiş ve kentleşmenin temelleri atılmıştır. Dolayısıyla tarım devriminden sonra emeğin oluşumuna neden olan ikinci olay seri üretimin hız kazandığı Sanayi Devrimi'dir. Emeğin profesyonel anlamda ortaya çıkışı da aslında bu dönemde olmuştur. Özellikle işçi kitlesi ve onun karşısında şekillenen işveren kavramları da bu sürecin en önemli unsurlarını oluşturmuştur.

Son olarak emeğe şekil veren en önemli tarihsel olgu bilimin ve yenilikçi yaşamın önem kazandığı bilgi devrimidir. Bilgi çağı olarak nitelendirilmiş bu çağda, internet, bilgisayar, uydu, ATM, hızlı tren, otomobil, uçak gibi cihazlar geliştirilerek döneme damgasını vurmuştur. Ayrıca emeğin vasfında da tarihsel bir dönüşüm yaşanmış, bilgi yoğun bir toplumun temelleri atılmıştır. Bu dönemde teknolojiyi üreten ve kullanan toplumlar katma değer oluşturmuş ve yeni bir toplumsal dönüşüme zemin hazırlamıştır. Emeğin geçirdiği bu devrim merkezli süreç Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Bir Huni Kavram Olarak Emeğin Dönüşümüne Neden Olan Olaylar ve Devrimler

Şekil 1’de görüldüğü gibi zirai devrim, Rönesans ve Reform hareketleri, Fransız devrimi, Sanayi Devrimi ve bilgi devrimi gibi emeğin ortaya çıkışına ve dönüşümüne neden olan olaylar zinciri bulunmaktadır. Çalışmada öncelikle devrim ve emek kavramlarının tanımından hareketle, emeğin oluşumuna zemin hazırlayan diğer devrimler ve arka planları üzerinde durulacaktır.

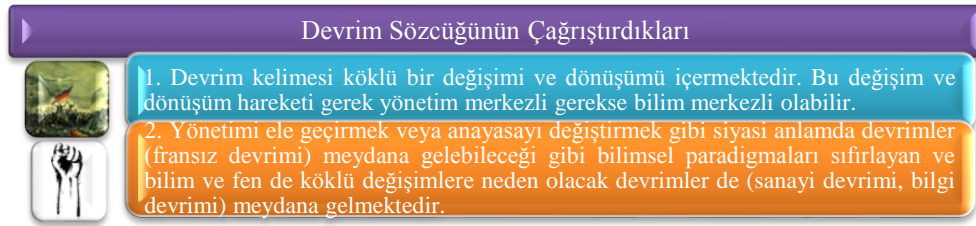
2. DEVRİM KAVRAMI

Ulusal ve uluslararası ölçekte izleri bulunan, ülkeleri kültürel, yapısal ve siyasi anlamda derinden etkileyen olaylara “devrim” adı verilmektedir. Bir ülkede sosyo-politik yapıyı ciddi anlamda etkileyen olayların başında devrimler gelmektedir. Ülkeleri etkileyen devrimler, oldukça geniş çaplı olabilmekte ve uluslararası boyutlu etkilere sahip olabilmektedirler. Gerek dünya siyasetinde gerekse Türkiye siyasetinde devrimler oldukça önemli yere sahiptir. Dolayısıyla bir ülkenin sosyal ve siyasi anlamda hangi temeller üzerine oturduğunun anlaşılabilmesi açısından o ülkede meydana gelen devrimleri incelemek oldukça yerinde olacaktır (Zariç, 2012: 2).

Devrim, başka bir tanımlamaya göre “ülkelerin yönetim biçimlerinde ve siyasi sistemlerinde özellikle şiddet ve savaşı kullanarak meydana getirdikleri köklü değişim” veya “bireylerin yaptıkları şeylerde meydana gelen değişim” şeklinde tanımlanabilir (Cambridge Advanced Learner’s Dictionary, 2005: 1090). Bu açıdan devrim kavramının kökeninde ‘değişiklik, değişim’ kelimelerinin olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Diğer taraftan devrimin hükümetleri ve yöneticilerini içeren siyasi merkezli bir bakış açısı olduğu da unutulmamalıdır.

Ülkede ve ülkeler üstü alanlarda gerçekleşen olayların devrim sayılabilmesi için mutlaka başarıyla bitmesi gerekmektedir. Aristo, niteliksel olarak devrimi siyasi liderlikten farklı görmesine rağmen ‘başarının’ devrimin en önemli özelliği olduğunu vurgulamaktadır. “Politics” adlı eserinde Aristo devrimle ilgili şu tespitlerde bulunmuştur: “Hükümette meydana gelen iki türlü değişim: birincisi kişilerin var olan şeklinin başka bir şekle dönüşmesini arzu ettikleri anayasa; diğeri de anayasayı veya hükümeti etkilemeden oligarşi, monarşi hangi yönetim şekli olursa olsun devrimi savunanlarca yönetimin el değiştirmesi gerektiğini savunan görüştür.” (Kimmel, 1990: 4). Gerek devrimin tanımı gerek türü incelendiğinde ortaya çıkan tablo aşağıdaki şekilde belirtildiği gibidir.

Şekil 2: Devrim Sözcüğü ve Çağrıştırdıkları

Kaynak: (Kimmel, 1990:4; Cambridge Advanced Learner’s Dictionary, 2005:1090; Zariç, 2012).

Şekil 2’de de görüldüğü gibi devrim kelimesi, “kelime anlamı itibariyle köklü bir değişimi

ifade etmekte iken çeşitleri açısından genel olarak yönetim veya bilim merkezli bir olguya atıfta bulunmaktadır. Bu açıdan devrimler, ülkelerin tarihi temellerinde önemli roller oynayabileceği gibi bilim merkezlerinde de önemli yeniliklere imza atabilmektedirler. İhtilal, isyan, reform, darbe, inkılâp gibi temel kavramsal çerçeveye de yakın anlamları bulunan devrim, dönüşümsel süreçlerin yapı taşıdır (Zariç, 2012: 6-8). Çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alacağımız tarihi olgular ve devrimsel nitelikteki olaylar devrimin bilimsel ve teknolojik boyutuna yönelik olacaktır.

3. EMEK KAVRAMI

Emeği değer kavramıyla eş değer bir unsur olarak ele alan Adam Smith'e göre emek, "bütün şeylere ödenen ilk fiyat, gerçek satın alma parasıdır." Dolayısıyla dünyada bulunan servetin büyük bir çoğunluğu altın ve gümüş yoluyla değil; emekle satın alınmaktadır. Adam Smith tarafından kaleme alınan "Ulusların Zenginliği" adlı kitapta herhangi bir malın değer niteliği taşıması için mutlaka emek harcanması gerektiği varsayımından hareketle "emeğin tüm metaların mübadele değerinin gerçek ölçütü olduğu açıklanmaktadır." Metaların değerini her zaman ve her şart altında birbirleriyle kıyaslamaya olanak sağlayan bir ölçü aracı olarak emek, değer oluşumunun hem evrensel hem de tek ölçütü niteliğindedir. Adam Smith'e göre bu durum özellikle kapitalist anlayış öncesi erken ekonomilerde, başka bir ifadeyle trampa ekonomisinin hâkim olduğu ilkel topluluklarda oldukça önemlidir. Bu durumu Smith şu örnekle açıklamaktadır: "Bir avcı toplumunda bir kunduzun öldürülmesi, bir geyiği öldürmek için gereken emeğin iki katı emeğe mal oluyorsa, doğal olarak, bir kunduz iki geyikle mübadele edilecek yani iki geyik değerinde olacaktır. İki günlük ya da iki saatlik emek ürününün, bir günlük ya da bir saatlik emek ürününden iki kat değerli olması doğaldır." Örnekten de anlaşılacağı üzere emeği ifade ettiği değer ile ölçen Smith, daha fazla emek harcanılan bir işin diğerlerine göre daha fazla ücret ödenmesini gerekli kılan bir iş olduğunu savunmaktadır (Ardıç ve Aydın, 2011: 12, 13).

Emeği bir meta, işçiyi de meta üreten bir varlık olarak tanımlayan Marx, üretim araçlarının mülkiyetinin kendisine ait olmaması nedeniyle işçiyi daha fazla ürettikçe daha fazla ürettiği nesneye yabancılaşan bir varlık olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan ürettiği fazla metalar işçi açısından ucuz bir metal haline gelmekte ve bu durumda işçi işi başkalarına ait olduğu için değersiz olarak görmektedir. İşini değersiz olarak addeden işçi için emek, gerçekliğin yitirilmesi suretiyle nesne haline gelmektedir. Dolayısıyla işverene ait olan emek, üretilen nesneye köle olunan yoksunlaşmanın bir belirleyicisidir (Marx, 2007: 12, 21).

Çalışma ile emek birbirine benzer kavramlar olarak ele alındığında emeği paradoksal yönüyle inceleyen Hodson ve Sullivan, emeğin lanetli olduğunu savunarak kurtuluş yönlerine vurgu yapmışlardır. Emek, hem refah hem de hayatın anlamı olmasına rağmen bazı durumlarda yoksulluk ve yabancılaşmayla eş değer bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda işbölümü, teknoloji, küreselleşme gibi sosyal olguların emeğin süreç merkezli gelişimine etkilerinin olduğu yadsınamayan bir gerçekliktir (Hodson ve Sullivan, 2012: 2, 4, 6).

Emek kavramının tanımlanmasında bir ölçüt olarak kullanılan tarım, sanayi ve bilgi devrimlerinin gerçekleştiği dönemler dikkate alındığında kavram farklı çağrışımlara neden olmaktadır. İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana tanımı sadece geçim sıkıntısı ile sınırlandırılmış olan emek kavramı, günümüzde sosyal, psikolojik ve kültürel boyutlar da kazanmıştır. Maddi gereksinimlere ek olarak maddi olmayan gereksinimlere de zemin hazırlayan emek, modern dünyada sadece üretim süreciyle ilişkilendirilen bir olgu olmanın

ötesinde sosyal bir boyut kazanarak yaşamsal bir unsur haline gelmiştir. Bu açıdan günümüzün emek algısını tarım veya Sanayi Devrimi'nin emek algısıyla eş değer tutmak pek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır (Güzel, 2008: 12). Şimdi de emeğin oluşumuna ve kavramsal olarak dönüşümüne neden olan tarihsel kırılma noktalarına değinelim.

4. ZİRAİ (TARIM) DEVRİMİ

Emek kavramının ortaya çıkışına zemin hazırlayan olayların başlangıcında tarım döneminde yaşanan ve köklü değişimleri de beraberinde getiren “zirai (tarım) devrim” geldiği söylenilebilir. Bu dönemin en önemli özelliği avcılık ve toplayıcılıkla geçinen ve göçebe olan insanın yerleşik hayata geçerek daha stabil bir yaşam kazanmasıdır. Yerleşik hayata geçen insan, emeğini tarımla eşdeğer hale getirmiş ve doğal hayatın senteziyle tam anlamıyla natürel bir yaşamın ilk adımlarını atmıştır. Bu dönemde pulluk ve tekerlek devrimsel nitelikte gelişmelerin temelini oluşturmaktadır. Diğer taraftan tarım toplumunu oluşturan paradigmatik özelliklerin en önemlilerinden bir diğeri de küçük kent örneklerinin oluşumuna paralel olarak yol, cadde ve sokak anlayışının ortaya çıkmasıdır. Yolun ortaya çıkışı yiyeceklerin bir yerden başka bir yere nakline olanak tanımış ve ilkel de olsa taşımacılığın ilk örnekleri görülmeye başlanmıştır. Ortaya çıkan bu ulaşım ağı yağmacılık nedeniyle güvenlik problemlerine neden olmuştur. İlk defa resmi para uygulaması yürürlüğe konulmuştur. Federal devletlerin, imparatorlukların ve kölelik anlayışının ilk temelleri atılmıştır. Katı hiyerarşik ve sınıf temelinde ortaya çıkan anlayışın ulus devlet değil de fetihlere odaklı olduğu görülmektedir. Roma, İngiliz, Osmanlı, Habsburg gibi imparatorluklar şahıs isimleriyle özdeşleştirilerek ortaya çıkmıştır. Zirai devrim döneminin en avantajlı grupları yerleşik hayata geçerek toprak sahibi olan kişiler iken en fakir ve dezavantajlı gruplar ise toprağı olmayan ve hala göçebe hayat süren avcı ve toplayıcılar (Law, 2000: 323). Üretim, avcılık ve atıcılıkla geçinen toplumlardan farklı olarak sadece günü kurtarma uğraşısı olarak değil aynı zamanda toplumsal hiyerarşide yer alan fertlerin beklentileri merkezli olarak yapılmaktadır (Özkul, 1997: 30).

Zirai devrim dönemine ait olarak vurgulanması gereken tek gerçeklik bu döneme ait verileri içeren kaynakların azlığıdır. Dolayısıyla bu dönemsellik perspektife ışık tutmak amacıyla yapılması gereken bu dönemi tanımlayıcı bir bakış açısıyla ele almaktan çok dönemin olmazsa olmazları üzerinde durmaktır. Çalışma ilişkileri bağlamında ele alındığında tıpkı göçebe topluluklarda olduğu gibi sistematik bir çalışma anlayışının temelleri henüz atılmış değildir. Ayrıca zaman, sistemli bir şekilde çalışma, dinlenme veya boş zaman şeklinde tanzim edilmemiştir (Grint, 1998: 59). Bu dönemsellik çizgide tarımın gelişmesiyle birlikte vurgulanması gereken ekonomiye yön veren en temel üretim aracının dokuma ve tekstil işlerinde kullanılan el tezgâhları olduğudur (Landers, 2005: 455).

Zirai devrimle özdeşleşen toplumların örgütsel yapı ve işgücünün bölünmesi konularında birbirlerine taban tabana zıt özellikler taşıdıklarını söylemek mümkündür (Ardersen ve Taylor, 2008:132). Öncelikle “bağlı oldukları ekonomik ve toplumsal dizgelerin birer parçası, minyatürü ve aynası” niteliğinde olan kent kavramının ortaya çıkması olmak üzere endüstri öncesi dönemde kentleşme olgusunun sistematik anlamda ortaya çıkmadığı görülmektedir (Keleş, 2006: 9, 10).

Endüstri öncesi toplumlarda avcılık, atıcılık ve hayvancılık gibi temel uğraş alanları sosyolojik yapının en temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Tarım dönemi toplumlarının en temel özellikleri geçimlik düzeyde ekonomik gelire sahip olmaları ile kır merkezli bir yaşantı sürmeleri sayılabilir. Dönem farkı gözetmeksizin teknoloji, tüm toplumsal süreçleri yönlendirmenin en temel anahtarı niteliğinde olduğundan ve toplumların sosyal yapılarına

göre bölünmesi gelişen teknolojiyle doğru orantılı olarak kabul edildiğinden yerleşik hayata geçilerek tarımın yapılmaya başlanmasıyla birlikte üretim daha büyük ölçekli ve masif bir hal almış, işgücü hiyerarşik sınıflandırmalara ayrılmıştır. Bu açıdan zirai dönem toplumlarının en temel özelliği emeğe toprakla eş değer bir anlam yükleyerek toprağa öncelik vermeleri ve toprağı bir geçim aracı olarak görmeleridir. Tarım alanlarının oldukça önemli olduğu bu toplumlar, o dönem teknolojisinin gelişimine uygun olarak ‘avcı ve toplayıcı’, ‘kır ve köy yaşamına endeksli’, ‘bahçe kültürüne sahip’ ve ‘tarım’ toplulukları olarak gruplandırılabilir. Bu ayırmda en önemli kırılma noktası bu dönem toplulukları için bir dönüm noktası olarak kabul edilebilecek tarım devrimidir. Bu toplulukların temel özellikleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Anderson ve Taylor, 2008: 132).

Tablo 1: Endüstri Öncesi Toplum Türleri ve Özellikleri

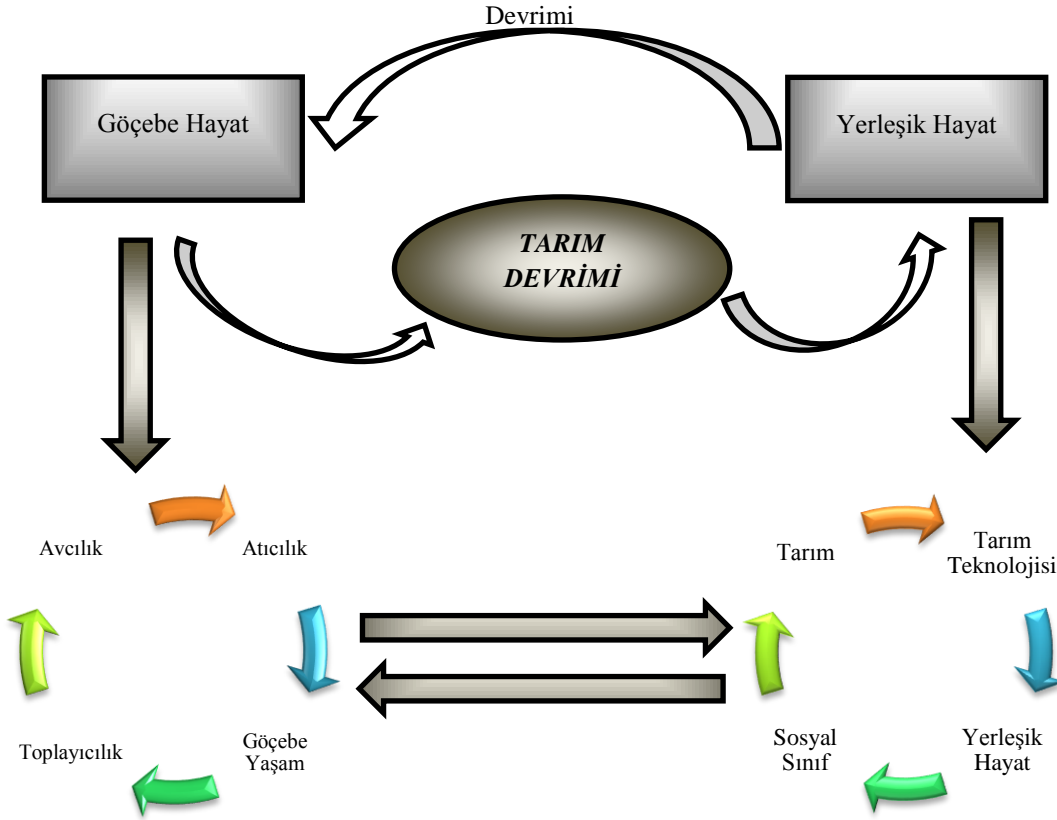
		Ekonomik Özellik	Sosyal Örgütlenme	Örnekler
Endüstri Öncesi Toplumlar	Avcı ve Toplayıcı Toplumlar	Ekonomik faaliyetler temel olarak avcılık ve toplayıcılığa bağlıdır. Göçebe bir yaşam söz konusudur.	İşgücü ayrımı katı bir şekilde belirgin olmamasına rağmen toplumsal örgütlenme içerisinde cinsiyet oldukça önemli bir yere sahiptir. Sermaye yok denecek kadar azdır.	Orta Afrika Bölgesindeki Küçük İnsan Toplulukları
	Kır ve Köy Topluları	Göçebe toplumlarla aynı yapısal özelliklere sahip olan bu toplumlarda ekonomik faaliyetler evcilleştirilmiş hayvanlara bağlı olarak yürütülmektedir.	Tarım yapan elit bir üst sınıfın bulunması, cinsiyetler arası ilişkilerin farklılaşması gibi temel faktörler nedeniyle avcı ve toplayıcı toplumlardan oldukça farklıdır.	Afrika ve Ortadoğu’da Yaşayan Bedeviler
	Bahçe Kültürüne Sahip Toplular	Tarım hayatının tahıl üretimine bağlı olduğu bu toplumlar yerleşik hayata geçmiştir.	Toplumun sahip olduğu farklı meslek gruplarıyla birlikte sermaye birikimi ve işgücü ayrımı oldukça belirgindir.	Meksika’da bulunan Aztekler İnkâ medeniyeti
	Tarım Topluları	Tekerlek ve pulluk gibi teknolojik aletlerin kullanılmasıyla ekonomik hayat büyük ve kitlesel tarımsal üretime bağlı bulunmaktadır.	Toplum içerisinde üst ve alt sınıflar bulunmaktadır. Ayrıca sosyal sınıflar arasında kölelik anlayışının yaygın olduğu bir kast sistemi dahi mevcuttur. Bu bağlamda toplumun üst sınıflarını toprak sahipleri, alt sınıflarını ise tarım işçileri oluşturmaktadırlar.	Amerika’nın Güneyi ve Sivil Savaş Öncesi Dönem

Kaynak: (Andersen ve Taylor, 2008: 132).

Siyaset ve sosyal yapı arasında meydana gelen ilişki problemler köy topluluklarının egemen olduğu 17. yüzyıl İngiltere’si açısından oldukça önemlidir. Kentleşmenin oldukça sığ olması boş yer niteliğinde olan yerlerin sayısını artırmakta ve tekerleğin bulunuşu insanlara mobilite imkânı tanımaktadır (Miller, 1966: 374). Mekanik üretimin kökenlerinin basit tarım aletlerinin kullanıldığı zirai devrimin gerçekleştiği topluluklarda aranması

gerektiği düşüncesinden hareketle; endüstri öncesi toplumları avcı ve toplayıcı, kır ve köy yaşamı merkezli, bahçe kültürünün ön planda olduğu ve son olarak da tarım toplumları olmak üzere dört grupta incelemek mümkündür (Tablo 3). Bu ayrımda özellikle devrimsel bir nitelik taşıyan insanların göçebe hayatı terk ederek yerleşik hayata geçişlerini sağladıkları zirai devrim ve tarımsal faaliyetlere başlamaları oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik özelliklerine ve sosyal örgütlenmelerine göre farklılıklar gösteren bu dört toplum yapısının göze çarpan en önemli özellikleri toprağı bir geçim aracı olarak kullanmaları ve kapital birikimlerinin olmamasıdır. Zirai devrimin bu döneminde tarım aletlerinin gelişiminin büyük ölçüde 'teknik' kavramına bağlı olduğu gerçeğine ve ekonominin merkezinde fabrika ve firma değil de bireyin olduğu düşüncesine paralel olarak bu topluluklar meslek dönüşümü olarak 'zanaatkarın işçiye' evrilmesi noktasında birer örnek teşkil etmektedirler (Güzel, 2008: 54; Patten, 1977: 296). Bu kavramsal gerçeklik aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 3: Göçebe Hayattan Yerleşik Hayata Geçişin Paradigmatik Özelliği Olarak Tarım

Endüstri öncesi dönemin devrimsel nitelikteki en önemli kırılma noktası zirai devrimin gerçekleştirilmesidir. Şekil 3'te de ifade edildiği gibi devrim öncesi göçebe bir hayat yaşayan ve avcılık toplayıcılık gibi faaliyetlerle geçinen insanlık, zirai devrimin gerçekleşmesinden sonra yerleşik hayata geçmiştir. Bu süreçte elbette üretim aracı olarak kullanılan enstrümanlarda tam anlamıyla değişime uğramıştır. İlkel toplulukların bir uzantısı olan göçebe toplumların geçimlerini sürdürmek amacıyla kullandığı aletler ile tarım devriminden sonra kullanılan tekerlek ve pulluk gibi gelişmeler insan hayatını daha

da kolaylaştırmıştır. Bu sosyolojik durum ayrıca emeğe de farklı bir boyut kazandırmış, emeğin tarım ve tarımsal uğraşlarla eş değer bir kavram olarak görülmesine zemin hazırlamıştır.

5.AYDINLANMA DÖNEMİ, RÖNESANS VE REFORM HAREKETLERİ BAĞLAMINDA FRANSIZ İHTİLALİ

Emeğin bilimsel literatürde ortaya çıkışına zemin hazırlayan diğer olay ise Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi salt kendiliğinden ortaya çıkmış bir olgu olmayıp tam aksine bilimsel, tarihi ve düşünsel bir arka planı bulunmaktadır. Sanayi Devrimi'nin oluşumuna zemin hazırlayan olaylar ise başta Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıllarda aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışı, bu doğrultuda Avrupa'nın Ortaçağ karanlığından kurtulmak ve kilisenin dogmatik ve basmakalıp düşünce yapısından sıyrılarak Rönesans ve Reform hareketlerini başlatmasıdır. Kilisenin tüm bilimsel ilerlemelere ket vurması, bilim adamlarının idam edilmeleri, bilim, teknik ve edebiyatta yeniliklerin yapılmayışı gibi temel eksiklikler 16. ve 17. yy Ortaçağ Avrupa'sını sayılan tüm bu alanlarda geride bırakmıştır. Dolayısıyla Rönesans hareketiyle başta edebiyatta, sanatta ve bilimde bir yenilik anlayışının düşünsel temelleri atılırken diğer taraftan reform hareketleriyle kilisenin toplumsal, bilimsel ve siyasi dinamizm önündeki engelleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

İbraniler'in ve Hamurabi'nin yasaları, Aristo'nun para ve mübadele hakkındaki görüşleri, Roma medeniyetinin birey merkezli hukuk gelenekleri, Platon'un sosyalist fikirleri Ortaçağ Avrupa'sına kalan en önemli miraslardandır. Ortaçağ fikir dünyasının şekillenmesinde bu sayılanların çok büyük etkileri olmuştur. İlkçağ uygarlığının şekillenmesinde din yalnız başına etkili olmazken Ortaçağ uygarlığının tam anlamıyla din merkezli bir bakış açısına sahip olduğu söylenilebilir. Özellikle bu dönem düşünürlerinde görülen Hıristiyanlığın savunulması ve geliştirilmesi teması oldukça yaygındır. İlkçağ düşünürleri ekonomik fikirlerini politika destekli ortaya koyarken, Ortaçağ düşünürleri ise düşünsel köklerini dine atf yaparak gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemde Avrupa'da sosyal ve ekonomik problemleri belirleyen ve yönlendiren en önemli etken kilisedir. Emeği sadece ekonomik olarak değil; aynı zamanda ahlaki olarak da savunan kilise, emeğin önemszenmemesine her zaman karşı çıkmıştır (Turanlı, 2011: 12).

Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan, ekonominin tarımsal etkinliklere, başka bir ifadeyle toprağa dayalı olduğu, toprağı yöneten ile işleyen farklı kişilerden meydana geldiği, eşitlik anlayışının olmadığı Feodal sistem, sınıfsal düzlemde toprak mülkiyetini elinde bulunduran toprak derebeyleri ile sınırlı mülkiyet hakkına sahip olan köylülerden meydana gelmekteydi (Aydemir ve Genç, 2011: 229). Feodal sistem, Ortaçağ Avrupası'nın kendine özgü bir toplum tipi ve üretim tarzını oluşturmaktaydı. Tarım topraklarının büyük bir kısmını elinde bulunduran kilise ise Ortaçağ'da topraklarının artmasına paralel olarak toprak sahiplerinin en büyüğü haline gelmekteydi. Başka bir ifadeyle ekonominin en önemli lokomotiflerinden biri olan mülkiyet kavramı gibi birçok olgu, Ortaçağ Avrupa'sında yaklaşık bin yıl egemen olan din ve kilise baskısı Reformla birlikte ortadan kalkmıştır (Kılıç ve Demirçelik, 2011: 181, 189).

Emek kavramının yaşadığı gelişimi ve tarihsel dinamiği anlamak için başta I. Dünya Savaşı'nın temel altyapısını oluşturan, 1789-1815 yılları arasında cereyan eden, Avrupa'yı bütünüyle yeniden şekillendiren, her şeyden öte bireylerin siyasal yaşamlarında derin izleri bulunan ve tesirleri günümüze kadar devam eden çeşitli siyasal fikir akımlarını ortaya çıkarmış olan Fransız İhtilali'ne de bakmak yerinde olacaktır. Bu açıdan günümüzün siyasal,

ekonomik ve ticari hayatının profilini ve fikirsal altyapısını belirleyen en önemli gelişmenin Fransız İhtilali olduğu söylenilebilir (Armaoğlu, 2007: 3, 5).

Ortaçağ Avrupası'nda serbest bilimsel düşüncenin olmadığı, bilimsel düşüncenin kilisenin sınırlandırmalarıyla şekillendiği, hatta o dönem filozoflarının bile kilisede yetişenlerden meydana geldiği düşünüldüğünde 1000-1500 yılları arasında gerçekleşen bu dönemi 'karanlık' dönem olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır (Ocak, 2011: 91). Kilisenin basmakalıp düşüncelerinden, mutlak ve sorgulanamaz iktidarından kurtulmak için Ortaçağ'da insanın hür düşüncesinin önünde bulunan engelleri kaldırmak amacıyla sanat ve edebiyat alanında Rönesans hareketi, din alanında da Reform hareketi başlatılmıştır. Rönesans ile birlikte sanat ve edebiyatta adeta bir reform gerçekleştirilmiş ve özgür düşüncenin önündeki tüm engellemeler ortadan kaldırılmıştır. Sanata daha geniş bir serbestlik alanı tanınmış ve sanat ilhamlarını daha geniş sınırlar içerisinde işlemeye başlamıştır. Diğer taraftan Reform hareketiyle ise o döneme kadar etkili olan, mutlak egemen din anlayışı olarak Katolikliğin o sert ve hoşgörüyü olanak tanımayan kalıpları yıkılmış, bireyle Tanrı arasındaki ilişkilere bir serbestiyet tanınmış, din alanında da özgür düşüncenin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu durumun sonucunda insan ve Tanrı arasındaki ilişkilere yeni bir bakış açısı kazandıran Protestanlık gibi yeni bir din şekli ve onun da çeşitli mezhepleri ortaya çıkmıştır (Armaoğlu, 2007: 5). Gerek reform gerek Rönesans akımlarının Ortaçağ dönemine kazandırdığı en önemli anlayış toplumsal hürriyet alanlarının genişletilmesi olmuştur. Problemlerin varlığına rağmen hür düşünce, baskıdan arındırılmış düşünsel anlayış toplumun tüm kılcallarına yerleşmeye başlamıştır. Bu dönem temel olarak aydınlanma devri olarak adlandırılmaktadır.

Kentleşmenin ilk emarelerinin görülmeye başlandığı zirai devrimin gerçekleştiği dönemden farklı olarak Rönesans ve Reform hareketleriyle ivme kazanan ve Fransız Devrimi'nin egemen olduğu Ortaçağ'da ise kentsel gelişim açısından önemli olarak görülebilecek yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. Örgütsel ve teknolojik imkânların sınırlı olmasına paralel olarak dini retorik gereği iç ve dış mekânların bütünleşik oluşu çok şekilli bir kent ortamının oluşumuna neden olmuştur. Ortaçağ kentinin en önemli özelliği kentlerdeki nüfus yoğunluğuna paralel olarak ekonomik faaliyetleri bünyesinde şekillendirmesidir. Özellikle kentsel mekânlar, tarımsal dinamiğin hala etkili olmasına bağlı olarak tüccar ve zanaatkarlara oldukça önem atfetmiştir (Bakır ve Ülgen, 2009: 129).

Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışını Antik Çağ'a kadar götürmek mümkün olmasına rağmen bu dönemin felsefi düşüncelerinin birçoğunun yeni bir insan ve yeni bir evren tasarımına yönelik olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda muhafazakâr kökler içinde değerlendirilen ve Fransız Devrimi'nin ortaya çıkışına olanak tanıyan her bilim adamı onun ortaya çıkışına zemin hazırladığını düşündükleri Aydınlanma dönemi ile bir hesaplaşma içerisine girmişlerdir (Vural, 2002: 377). Bilimin neden sonuç ilişkileri çerçevesinde siyasi, ekonomik ve tarihi gelişmelerden etkilenecek ortaya çıktığı düşünüldüğünde Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi ve Bilim Devrimi gibi emeğin dönüşümüne yol açan olayların arka planında aydınlanma düşüncesinin yer aldığı savunulabilir.

Aydınlanma döneminin düşünürleri her ne kadar din anlayışına karşı bir tavır geliştirseler de temel olarak Hıristiyanlığa bağlı kalmışlardır. Fakat o dönemin şekillenmesinde rol oynayan en temel etken modern bilimsel anlayışın tarihsel ve toplumsal sürecin merkezine kaymasıdır. Bu düşünsel sistemin doğuşundaki önceki tüm çalışmalar ve düşünsel öğretiler dolandırıcılık olarak nitelendirilmiştir. Aydınlanma döneminin özgürlük merkezli bu düşünsel temelleri 19. yüzyılda da Hegel'de "Tin'in açılımı", Comte'da "Üç Hal", Marx'da ise "tarih yasasına" dönüşerek etkilerini göstermiştir (Aysevener, 2001: 176).

Günümüz modern dünyasının oluşumunda kilit rol oynayan bazı gelişmeler mevcuttur. Sosyal dönüşümlerin yaşandığı iki yüz yıllık bir zaman dilimi içerisinde Batı Avrupa kaynaklı, hızı her geçen gün artan toplumsal değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimler çağımızda küresel boyutlara ulaşmıştır. Bu gelişmelerin özünde yatan temel gerçeklik öncelikle on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sının devrim olarak tanımladığı ve günümüz siyasal dönüşümlerinin simgesi olan Fransız İhtilali'nde aranmalıdır. 1789 Fransız Devrim'i önceki isyan hareketlerinde tam anlamıyla farklılık göstermektedir. Bu tarihsel olayda çiftçiler bazı kişileri iktidardan düşürmek, vergi ve fiyatlarda indirim gerçekleştirmek için derebeylerine başkaldırmışlardır. Bu devrimle birlikte dünya siyasi tarihinde ilk kez evrensel anlamda özgürlük, eşitlik gibi idealler savunulmaya başlanmıştır (Giddens, 1997: 13, 14). Ayrıca ulus devletlerin ortaya çıkışı da 1789 Fransız Devrimi'yle ilişkilendirilmektedir (Sözen, 2002: 160).

Aydınlanma döneminde Rönesans ve Reform hareketleriyle temelleri atılan sanat ve bilim alanında özgürlüklerin genişletilmesi düşüncesi maalesef bireyin toplumsal yaşamını şekillendiren siyasi yaşayışına etki etmekten oldukça uzak kalmıştır. Sanat ve edebiyat alanında özgürlüğün sınırları her ne kadar geliştirilse de bu durum siyasi hayatta tezahür etmemiştir. Bireyler yine yetkisini Tanrı'dan aldığını iddia ettikleri kral, prens, prenses, imparator gibi yönetim erklerinin sert, hoşgörüsüz, mutlak ve sınırsız yetkileriyle yönetilmeye devam edilmiştir. İşte hükümdarın mutlak otoritesine karşı bireylerin özgürce yaşama ilkesinin egemen olduğu bir anlayış Fransız İhtilali'yle ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tarihi süreç ile birlikte siyasi düzenin en önemli oyun kurucusu olan hükümdar ile insan hakları arasında bir denge oluşturulmaya başlanmıştır. Bu realitenin temelleri aydınlanma düşüncesinin çıktıkları olan Rönesans ve Reformla atılmış, Fransız İhtilali'yle pekiştirilmiştir. Bilimsel ve yenilikçi düşüncenin ortaya çıkışı ve emeğin dönüşümünün temel altyapı karakteristiği olarak Sanayi Devrimi'nin oluşumunda geçiş süreci niteliği taşıyan ve sebeplerinin başta kraliyet ailesinin mutlak otoriteyi ellerinde bulundurmak istemeleri, ağır vergilerden kaynaklanan ekonomik sıkıntılar ve toplumsal adalet eksikliğinin olduğu Fransız İhtilali, emeğin doğal halinden suni haline geçişinin sembolü olmuştur (Armaoğlu, 2007: 5, 6; Frey ve Frey, 2004: 1-3).

6. SANAYİ DEVRİMİ

Zirai devrimle birlikte doğal bir nitelik kazanan emek kavramı, kitlesel üretimin gerçekleştirildiği Sanayi Devrimi'yle suni ve yapay bir değere dönüşmüştür. Zirai devrim döneminde emeği kendi nesnesi olarak gören bireyler, sanayileşmeyle birlikte emeğin mülkiyetinde işveren merkezli bir değişimin yaşanmasına tanık olmuşlardır.

19. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile birlikte, kitlesel üretim gerçekleştiren fabrikalar açılmış, köyden kentte doğru meydana gelen göçe paralel olarak kır yaşamı ve el tezgâhlarında yapılan üretim bitmiştir (Housel, 2008: 4). Sanayi Devrimi'nin ortaya çıktığı 18. yüzyıl, Fransız İhtilali'nden sonra insanlık tarihinde "en çok şeyi değiştiren" ve "en çok şeyi değişen" bir dönem olarak ele alınabilir. Bu dönemin tarihsel arka planı 'yenilik' esasına bağlı olarak Rönesans'la birlikte oluşturulmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, diğer yüzyılları da bu yenilikçi paradigmatik anlayış çerçevesinde tekrardan şekillendirmiştir. "*Pamuğun buharla evliliği*" olarak nitelendirilen sanayileşme dalgası öncelikle tekstil, demir çelik ve ulaştırma sektöründe ön plana çıkmıştır. Sanayileşmenin ilk dalgası 1775, ikincisi 1800, üçüncüsü ise 1825 yılında meydana gelmiştir (Ekin, 1989: 1, 8).

18. yüzyılda tarım merkezli toplumsal yapının gerileyerek sistematik anlamda makineye bağlı yani mekanik hayatın başlangıcı olarak ele alınacak endüstrileşme döneminde emeğin dönüşümsel süreci açısından devrimsel bir nitelik taşıyan sanayi toplumunun temelleri atılmıştır (Parlak, 2004: 95). Tarihi süreç içerisinde özellikle 1780'li yıllardan itibaren endüstrileşme sürecinin hız kazanması doğrultusunda milyonlarca insanın yaşamında birçok açıdan köklü değişiklikler meydana gelmiş ve İngiltere sanayi toplumunun ilk merkezi olmuştur. Başka bir ifadeyle 1850'li yıllara kadar buharın üretim teknolojisinde kullanılmasıyla yeni fabrikaların inşa edilmesi, kitlesel göçlerin meydana gelmesi İngiltere'yi ilk sanayi kenti haline getirmiştir. Arka planını 16. ve 17. yüzyıllarda meydana gelen Rönesans ve reform gibi bilimsel devrimlerin oluşturduğu, malların üretim şekillerini değiştiren Sanayi Devrimi, küçük bir ulus halinde bulunan İngiltere'yi dünyanın en zengin ve en güçlü ülkesine dönüştürmüştür. Bu durum İngiltere'nin küresel düzlemde etkinliğini artırmış ve ticarete yön veren bir aktör olmasını sağlamıştır (Smith, 2002:7; More, 2000:1).

18. yüzyılda James Watt'ın buhar makinesini icat etmesiyle ortaya çıkan, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik anlamda köklü değişikliklerin de öncüsü olarak ele alınan Sanayi Devrimi, endüstriyel dönemin ve yaşam standartlarının yükselişinin başlangıcı için bir milat niteliğindedir. Endüstrileşme süreci ve buharın teknolojide kullanılması uluslararası ticaretin gelişmesine ve modern üretim çağına geçişe zemin hazırlamıştır (Rose, 2008: 6).

Edebiyatta ve sanatta özgür düşüncenin temellerinin atıldığı Rönesans ve Reform hareketleri doğrultusunda kilisenin bilim hayatındaki etkinliğini azaltması gibi tarihsel olaylar bir girdi iken Sanayi Devrimi bu sürecin çıktısını oluşturmaktadır. Ticari ağ ekonomisinin ve bilginin geliştiği Sanayi Devrimi, uzun soluklu bir gelişme döneminin başlangıcını oluşturmaktadır. 900 yılından 1300 yılına kadar geçen süre Avrupa ölçeğinde hem nüfusun hem de kişi başına düşen gelirin arttığı bir dönem olarak 1500 ile 1800'li yıllarla karşılaştırıldığında Ortaçağ'ın daha dinamik bir dönemi yansıttığı varsayılabilir. Diğer taraftan 1500 yılından 1800 yılına kadar geçen süreçte ekonomik büyüme Kuzey Denizi ülkeleriyle sınırlı hale gelmiş, 16. yüzyılda ise Hollanda ekonomik anlamda altın çağlarını yaşamıştır (Zanden, 2009: 5; Pearson ve Richardson, 2001: 658).

Küresel bir etki unsuru olarak sanayileşme, sadece ticari ve ekonomik faaliyetleri yönlendiren bir dönem olmaktan çok milyonlarca insanın yaşamını etkileyen, emek kavramında köklü değişikliklere neden olan bir olgudur. Kavramın devrim olarak nitelendirilmesinin en önemli sebebi ise siyasi, sosyal, politik temelde köklü, derin, değişikliklere neden olmasıdır (Rose,2008: 6, 8). Sanayileşme beraberinde küresel ölçekte devletlerarası ekonomik ilişkiler ağının gelişmesini sağlamış, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişimi sömürgeci ve sömürge ülke kavramlarını literatüre sokmuş ve bu sayede emperyalizmin tarihsel temelleri atılmıştır (Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, 2008: 85).

İnsanlık hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilen, ekonomik gelişmenin öncüsü olan endüstrileşmenin başlamasıyla işçi ve işveren (emek-sermaye) kavramları ön plana çıkmış, emek doğal retoriğinden tamamen sıyrılarak fabrika duvarları arasına hapsedilmiştir. Adam Smith tarafından tüm zamanların en modern işbölümü olarak kabul edilebilecek ev ve iş yaşamı şeklinde iki temel diyalektik ortaya çıkmıştır. Emeğin fabrikaya hapsedilmesiyle birlikte fabrikada geçirilen zaman parayla eş değer bir durum haline gelmiştir. Fordist üretim ve hareketli montaj hattı sayesinde mekanik ve monoton bir emek anlayışı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla endüstrileşmeyle sadece üretimin şekli değil; ayrıca zaman da mekanik hal almıştır (Reeves, 2003: 150-152; Marktanner ve Nasr, 2009: 237, 238). Genel olarak değerlendirildiğinde Sanayi Devrimiyle birlikte meydana gelen sosyal ve siyasal değişimler aşağıda belirtilmiştir (Ekin, 1989: 3, 4).

- Fabrika sanayisinin gelişmesi, üretim-tüketim ve pazarlama ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Ticaret uluslararası bir boyut kazanmış ve küresel hale gelmiştir.
- Ülke içi ve ülke dışı meydana gelen coğrafi hareketliliğe paralel olarak hızlı bir kentleşme süreci başlamıştır. Bu durum kentlerde konut sıkıntısına ve çarpık kentleşmeye neden olmuştur.
- Emek (*işçi*) ve sermaye (*işveren*) gibi yeni toplumsal gruplar ortaya çıkmıştır. Bu dönem yine emeğin sermaye karşısında mücadelesinin sistematik anlamda başladığı bir milat olarak ele alınabilir.
- Sanayileşmeyle birlikte kitle üretimine geçilmesiyle mevcut zanaat hayatı sekteye uğramıştır.
- Kendi içine kapalı ekonomik hayat terk edilerek dışa açık ve uluslararası ticarete önem veren para ve piyasa ekonomilerine geçiş yaşanmıştır.
- Ülke işgücünün mesleki profili değişmiş, doğal emekten suni, yapay fabrikalara ve işverene endeksli bir emeğe geçiş yaşanmıştır.
- Beşeri sermaye stokunda nicelik ve nitelik olarak değişiklikler meydana gelmiş, sağlık ve eğitim politikaları oldukça önem kazanmıştır.
- Millî gelir sanayi ve hizmet sektörüne endeksli bir hale dönüşmüş, dış piyasalara dönük olarak ihracat temelli ekonomiler ortaya çıkmıştır.

7. BİLGİ DEVRİMİ

Emeğin dönüşümüne zemin hazırlayan diğer tarihsel kırılma noktası ise teknolojinin bilgisayar ve iletişim teknolojileri şeklinde ele alındığı toplumsal değişimin öncüsü sayılan bilgi devrimidir (Law, 2000: 324). Bu dönemde zirai ve sınai dönemden farklı olarak emek bilgi yoğun bir çizgi takip edilmiş, emeğin merkezine bilgi oturmuştur. Bilgiyi üreten, geliştiren ve kullanan ülkeler ekonomik katma değer üreten bir unsur haline gelmiş ve rekabet avantajı elde etmişlerdir.

Verimlilik ve inovasyona artı değerler katan bilginin (Peri, 2005: 308) ekonomik getirilerinin olması nedeniyle bilgi üreten toplumlarda bilgi ekonomisi oldukça önem kazanmaktadır. Öğrenmenin her şeyin merkezinde olduğu kamunun genel iyiliğini hedefleyen bilgi ekonomisinin ekonomik bir fark ortaya çıkardığı bilgi toplumlarında ekonomi, yaratıcılık, yenilikçilik gibi temel değerlerle şekillenmekte ve eğitim kurumları da bu yeteneklerin ortaya çıkarılmasına zemin hazırlayan birimlere dönüşmektedir (Hargreaves, 2003: 1, 3). Bilgi toplumlarında öğrenme okulun sınırlarını aştığından okula duyulan gereksinim göreceli şekilde azalmış fakat öğrenme birey merkezli olarak devam ettiği için öğrenme daha zevkli ve hızlı hale gelmiştir. Bilgi toplumlarında bilginin daha yoğun ve daha karmaşık hale gelmesi sanılanın aksine okulun önemini daha da artırmıştır. Bilginin yoğunluğu ve karmaşık örüntüsü onu kullanarak geliştirecek olan bireylere sınırlı alan imkânı tanımaktadır. Bu noktada öğrenmeyi öğrenmek isteyen bireylere okul, bilgiye ulaşmada bilinçli ve seçici olmanın yollarını göstererek bu konuda öğrencileri daha sistemli hale getirmektedir (Balay, 2004: 69).

Bilgi toplumunda yeni teknolojilerin kullanımı oldukça önemlidir. Üretilen yeni teknolojiler öncelikle ekonomide yani üretim süreçlerinde kullanılmaktadır. Bu durum yeni iş bölümüne ve uzmanlaşmalara neden olmakta ve ortaya çıkan yeni mesleki eğilimler, sosyal ve siyasal tabakalaşmaya zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla ekonomik alandan sonra bilgi, sosyal ve siyasal alanda da etkilerini göstermektedir. Diğer taraftan bireylerin sahip oldukları değerleri bilgi parametreleriyle korumak istemeleri teknolojik yenilenmenin kültürel alandaki iz düşümü olarak yorumlanabilir. Bu açıdan bilginin etkisini gösterdiği bir

başka alan da kültürdür. Verilen tüm bu bilgilerden hareketle bilgi, sadece toplumları dönüştürmekle kalmamakta aynı zamanda kültürel, siyasi ve ekonomik dönütleri bulunmaktadır (Kocacık, 2007: 3; Çalık ve Sezgin, 2005: 62). Emegin dönüşümü bağlamında bilgi toplumunun temel karakteristikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Emek bilgisiyle bütünleşik bir hal alarak emegin katma değeri unsuru olabilmesi bilime, bilginin üretilmesi ve kullanılmasına bağlanmıştır.
- Bu dönemde ürünlerin ve kullanılan teknolojilerin ömürleri sürekli olarak kısaldığından var olan rekabet düzeni içerisinde işletmeler varlıklarını koruyabilmek için sürekli yenilik yapmak durumunda kalmışlardır. Diğer taraftan bu yenilik çağında bilginin nasıl ve ne şekilde kullanılacağına bireylere öğretilmesi oldukça büyük bir önem taşımaktadır (Bozkurt ve Baştürk, 2011: 507).
- Bilginin üretimi toplam kalite yönetimi uygulamalarına zemin hazırlayarak örgütsel etkinliği artırmaktadır. Yani bilgiyi üreterek kullanan işletmeler diğerleri karşısında rekabet avantajı sağlamaktadırlar (Mukherjee, Lapre ve Wassenhove, 1998: 35).
- İşletmelerin faaliyetlerini bilgi teknolojileri yoluyla yayması işletme ve ülke düzeyinde bilginin, stratejik bir rekabet unsuru haline gelmesine yol açmıştır. Bu durum makineleşmenin ve insan gücünün önüne geçerek otomasyona zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla sanayi devrimiyle birlikte üretim merkezli önem kazanan mali kaynak kullanımını yerini bilgi üretimine bırakmıştır. Bilgi ekonomisi sermaye kesiminin fırsat maliyetini oluşturmuş en önemli faktör haline gelmiştir (Kevük, 2006: 320).
- Emegin bilgi yoğun dönüşümüne paralel olarak çalışanlardan istenen kriterler de farklılaşmış, bilgi ve birikimden değer üreten vasıflara sahip insan kaynağı çok daha fazla iş fırsatı bulabilir hale gelmiştir. Günümüzde emegin değişen panoraması bilgi işçilerini literatüre kazandırmıştır (Zaim, 2006: 135; Erdem, 2005: 541).
- Günümüz ülkelerinin, toplumlarının ve işletmelerinin en önemli zenginlik kaynağı bireyin kendi zihninde şekillendirdiği kombinasyonların bir izdüşümü olan bilgidir (İnce ve Gül, 2006: 220).
- Bilgi devriminin yol açtığı hızlı yapısal değişim, örgütlerin değişen çağın parametrelerine uyum sağlamalarının yolunu açarak örgütsel öğrenmeye ayrı bir önem atfetmiştir (Çırpan, 2001: 1).

Son çeyrekte emegin dönüşümünde öncü rol oynayan bilgi devrimi, emegi ilmi bir yörüngeye oturtmuş, günümüz emegi bilgi ile eşdeğer kabul edilen, bilginin derinliklerinde gezen paradigmatik bir hal almıştır. Zira devrim ile başlayan süreç, sanayi devrimi ile devam etmiş ve bilgi devrimi ile son aşamasına ulaşmıştır. Emegin bu üç aşamalı gelişim ve dönüşüm süreci ona farklı kimlikler ve özellikler kazandırmıştır.

8. SONUÇ

Bilim, tecrübelerden ve tarihsel süreçlerden süzülerek gelen, toplumları sosyal, siyasi, bilimsel ve ekonomik olarak yönlendiren en temel dinamik olarak ortaya çıkmaktadır. Bilimden uzak bir milletin geleceği yürümesi mümkün olmadığı gibi sahip olduğu şartları koruması da olanaksızdır. Tarihi gelişim süreci doğrultusunda ele alındığında tüm bilim dallarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan devrimsel nitelikte kırılma noktalarının bulunduğu bir gerçekliktir.

Devrim, toplumların gelişiminde oldukça önemli bir yere sahip olan, sosyo-ekonomik, sosyo-politik köklü değişimleri beraberinde getiren olguya verilen addır. Bu bağlamda

devrimlerin en önemli özelliklerinin değişim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çalışmada emeğin dönüşümüne neden olan olaylar köklü değişim özellikleri göz önüne alınarak incelenmiştir. Bu olaylar emeğin doğal bir rotaya girdiği zirai (*tarım*) devrim, emeğin doğal hayatından koparak yapaylaştığı Sanayi Devrimi ve son dönemde emeğin bilgiyle eş değer bir unsur olarak görüldüğü bilgi devrimi olarak ele alınmıştır.

Zirai devrim insanlık tarihinde yaşanan ilk kapsamlı devrim hareketidir. İnsanın yaşayışını, uğraşlarını topyekûn değiştiren ve göçebe yaşam tarzından yerleşik hayata geçişin temel arka planını oluşturan tarihi önemi bulunan bir olaydır. Emeğin toplumsal hayat içerisinde dinamizm kazanması da bu olay neticesinde ortaya çıkmıştır. Emek, bu dönemde kendini doğal hayatın işleyişine bırakmış, tarım faaliyetleri emeğin özdeşleştirildiği uğraşların en önemlileri olmuştur. Bu dönem emeğin temel çıktısı tarım işçisidir.

Ortaçağ Avrupa'sında aydınlanma dönemiyle birlikte ortaya çıkan Rönesans ve Reform hareketleri Sanayi Devrimi ile daha somut bir çıktıya dönüşmüştür. Rönesans hareketleriyle edebiyatta ve sanatta özgür düşüncenin temelleri atılmış, Reformla kilisenin özgür düşüncenin önündeki engel olma özelliği ortadan kaldırılmıştır. Fransız İhtilali'yle birlikte toplumun tüm katmanlarında hissedilecek olan özgürlük düşüncesi daha da perçinleşmiştir. Sanayi Devrimi ise bu gelişim sürecinin son halkasını oluşturmaktadır. James Watt'ın buhar makinesini bulmasıyla başlayan ve buharın makinelerde kullanılmasıyla birlikte ortaya çıkan sanayi devrimiyle birlikte emek, tam anlamıyla fabrika ve fabrika işçiliği ile özdeşleşmiştir. Doğal hayatından tamamen koparılan emek, bütünüyle işverenin tasarrufuna terk edilmiş, emek işveren diyalektiğinin oluşumuna zemin hazırlanmıştır. Bu dönem emeğin temel fonksiyonu sanayi işçisinin ortaya çıkışının gerçekleştirilmesi yönündedir.

Bilginin ekonomik bir katma değer olmasından sonraki süreç içerisinde ise emek bilgiyle birlikte ele alınan bir değer olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu dönem emeği hızlı ve sürekli değişen dünyayı okumak ve öğrenmeyi öğrenmek durumunda kalmıştır. Ayrıca sosyal değişimlerden soyutlanamayan emek, bilginin üretici ve kullanıcısı haline gelmiştir. Bilgi devrimi bu dönem emeğinin şekillendirici bir unsuru olmuştur.

KAYNAKÇA

- ANDERSEN, M. L. ve TAYLOR, H. F. (2008). *Sociology Understanding A Diverse Society*, Thomson Learning Incorporation, Fourth Edition, USA.
- ARDIÇ, K. ve AYDIN, Y. (2011). *İktisat Okulları ve Emek Piyasası*, 2. Basım, Derin Yayınları, İstanbul.
- ARMAOĞLU, F. (2007). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, Genişletilmiş 16. Baskı, İstanbul.
- AYDEMİR, C. ve GENÇ, S. Y. (2011). "Ortaçağ'ın Sosyo Ekonomik Düzeni Feodalizm", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36): 226-241.
- AYSEVENER, K. (2001). "Bir İlerleme Tasarımı Olarak Tarih", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 41(1): 171-186.
- BAKIR, A. ve ÜLGEN, P. (2009). "Geç Ortaçağlar'da Avrupa'da Kent ve Kentsel Yaşam Hakkında Bir Değerlendirme", *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 127-142.
- BALAY, R. (2004). "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2): 61-82.

- BOZKURT, V. ve BAŞTÜRK, Ş. (2011). “Bilgi Toplumu ve Türkiye”, (Ed.) ZENCİRKIRAN, M., Düünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Yenilenmiş Dora Yayıncılık, Bursa, 505-517.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., ÇAKMAK, E. K., AKGÜN, Ö. E., KARADENİZ, Ş., DEMİREL, F. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Cambridge Advanced Learner’s Dictionary. (2005). Second Edition, Cambridge University Press, UK.
- ÇALIK, T. ve SEZGİN, F. (2005). “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, Kastamonu Eğitim Dergisi, 13(1): 55-66.
- ÇEKEN, H. ÖKTEN, Ş. ve ATEŞOĞLU, L. (2008). “Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9(2): 79-95.
- ÇIRPAN, H. (2001). “Bilgi İşçilerini Şirkette Tutmanın Bir Yolu: Öğrenme Ortamı”, Aktive, 1-15.
- EKİN, N. (1989). Endüstri İlişkileri, Beşinci Baskı, İşletme Fakültesi Yayın No 208, İstanbul.
- ERDEM, Z. (2005). “Sanayi işçisinden Bilgi işçisine: Yeni Ekonominin Değişen İşçi Tipi”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 49: 541-566.
- FREY, L. S., ve FREY, M. L. (2004). The French Revolution, Greenwood Press, USA.
- GİDDENS, A. (1997). (Çev.) ESENGÜN, R. ve ÖĞRETİR, İ., Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- GRİNT, K. (1998). Çalışma Sosyolojisi (Çev.) BOZKURT, V., Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- GÜZEL, S. (2008). Çalışma Sosyolojisi Modern İşgücünün Oluşumu, Literatürk Yayınları, İstanbul.
- HARGREAVES, A. (2003). Teaching In The Knowledge Society Education In The Age of Insecurity, Published by Teachers College Press, New York, USA.
- HODSON, R. ve SULLIVAN, T. A. (2012). The Social Organization of Work, Centage Learning Publication, USA.
- HOUSEL, D. J. (2008). Industrial Revolution, Teacher Created Materials Publishing, California, USA.
- İNCE, M. ve GÜL, H. (2006). “Bilgi Çağında Rekabetin Temel Belirleyicisi: Bireyin Yaratıcılığı”, Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(9): 220-234.
- KELEŞ, R. (2006). “Kent ve Kültür Üzerine”, Mülkiye Dergisi, 20(246): 9-19.
- KEVÜK, S. (2006), “Bilgi Ekonomisi”, Journal of Yaşar University, 1(4): 319-350.
- KILIÇ, R. ve DEMİRÇELİK, M. (2011). “Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Sürecinde Ortaçağ ve Reform Hareketi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30: 181-190.
- KIMMEL, M. S. (1990). Revolution A Sociological Interpretation, Temple University Press, Philadelphia, USA.

- KOCACIK, F. (2007). "Bilgi Toplumu ve Türkiye", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27(1): 1-10.
- LANDERS, J. (2005). "The Destructiveness of Pre-Industrial Warfare: Political and Technological Determinants", Journal of Peace Research, 42(4): 455-470.
- LAW, D. (2000). "Information Policy For A New Millennium", Library Review, 49(7): 322-330.
- MARKTANNER, M. ve NASR, J. (2009). "Potentials of Democratization, Demilitarization, Industrialization, and Contraception", Journal of Economic Studies, 36(3): 236-249.
- MARX, K. (2007). (Çev.) SOMER, K., KARDAM, A., BELLİ, S., GELEN, A., FİNCANCI, Y., BİLGİ, A., Yabancılaşma, Kuban Matbaacılık, Ankara.
- MILLER, E. (1966). "Pre-Industrial Society", The Historical Journal, 9(3): 374-379.
- MORE, C. (2000). Understanding The Industrial Revolution, Routledge Publication, USA, New York, Canada.
- MUKHERJEE, A. S., LAPRE, M. A., WASSENHOVE, L. N. V. (1998). "Knowledge Drive Quality Improvement", Management Science, 44(11), Part 2, 35-49.
- OCAK, H. (2011). "Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlkçağdan Ortaçağ'a Evrimi", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 11: 79-101.
- ÖZKUL, M. (1997). Çalışma Sosyolojisi İşgücünün Sosyolojik Özellikleri, Isparta.
- PARLAK, Z. (2004). "Sanayi Ötesi Toplum Teorilerinin Eleştirel Bir Değerlendirilmesi", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2: 95-125.
- PATTEN, J. (1977). "Urban Occupations in Pre-Industrial England", Transactions of The Institute of British Geographers, New Series, 2(3): 296-313.
- PEARSON, R. ve RICHARDSON, D. (2001). "Business Networking in The Industrial Revolution", The Economic History Review, 54(4): 657-679.
- PERI, G. (2005). "Determinants of Knowledge Flows and Their Effect on Innovation", The Review of Economics and Statistics, 87(2): 308-322.
- REEVES, R. (2003). Çalışmayı Zevke Dönüştürmek Mutlu Pazartesiler, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Yayınları, Çeviren Ahmet Kardam, İstanbul.
- ROSE, S. (2008). Documenting The Past The Industrial Revolution, Oriental Press Publication, London.
- SMITH, N. (2002). The Industrial Revolution, Events and Outcomes, Evans Brothers Limited Publication, UK.
- SÖZEN, A. (2002). "Emergence of Nation States and Problematic Political Concepts in Four Waves: From The French Revolution To The End of The Cold War", METU Studies in Development, 29(1-2): 159-173.
- TURANLI, R. (2011). İktisadi Düşünce Tarihi, Bilim Teknik Yayınevi, Bursa.
- VURAL, M. (2002). "Aydınlanma Felsefesine Dini ve Muhafazakâr Muhalefet", Ankara Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, XLIII(2): 375-389.

- ZAİM, H. (2006). “Bilgi Şirketlerinde Çalışanların Değişen Vasıf Profili ve UNILEVER (Türkiye) Örneği”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 53(1): 135-149.
- ZANDEN, J. L. V. (2009). The Long Road To The Industrial Revolution The European Economy in A Global Perspective, 1000-1800, Hotei Publishing, The Netherlands.
- ZARİÇ, S. (2012). “Fransız Devrimi’nden Kırgız Devrimi’ne Devrimlere Genel Bir Bakış”, Akademik Bakış Dergisi, 29: 1-20.